

Олексій Онищенко

Каталоги - інформаційне ядро бібліотек (роль і значення в період комп'ютеризації)*

Перекладаючи крилату фразу Костянтина Станіславського про те, що театр починається з вішалки, можна сказати, що бібліотека починається з каталогу.

Звідси йде шлях до фондів і сюди стікаються всі дані про те, що є в них. Роль і значення каталогів за сучасного інформаційного буму і масової комп'ютеризації не знижується, а зростає, бо з'явилися нові фактори, які посилюють необхідність уваги до них. Усі каталоги в різних формах і видах, які є, були й будуть певний період, мають функціонувати одночасно. І картковий каталог, і книжковий, і комп'ютерні файли та CD-ROM, й інші варіанти. Тому їх організація та використання, забезпечення підтримки діяльності довго стятиме на порядку денному.

Отже, необхідно забезпечити гармонійне довготривале функціонування всієї системи каталогів. Відтоді як бібліотеки зросли настільки, що книжковий фонд не можна було охопити оком одразу, каталог почав відігравати інформаційну орієнтуючу роль.

Каталог має бути взірцем організованості всієї бібліотеки, а також засобом відображення її змістового фонду. Тут є проблеми і каталогізаційного процесу, і підтримки функціонування окремих каталогів та систем у цілому. На жаль, наша конференція і за тезами, і за заявленими доповідями має перекинути бік розгляду лише каталогізаційних процесів, лише підготовки каталогів. Функціонування, використання, забезпечення ефективності каталогів у всіх їх функціях відбито поки що недостатньо, але, надіюсь, у процесі роботи ми детально обговоримо всі необхідні аспекти.

Актуальною є проблема повноти проєкції у каталогах бібліотечного фонду (генеральному, систематичному, предметному та спеціалізованих). Не можна оминати міру повноти взаємодії різних каталогів у їх системі. Постійно точаться суперечки, який головніший - чи систематичний, чи генеральний каталог, чи в усіх основних каталогах мають відображатися документи, наявні в бібліотеці. Одні вважають, що каталог не може бути всеохопним, а потрібна система, інші хотіли б, щоб уся документація була відображена в одному каталозі. Я прихильник і першого, й другого. Мають бути спеціалізовані каталоги, розгалужені, але щоб в одному, скажімо, генеральному, було відбито всі фонди.

Дуже важливе питання - повнота відображення видів документів. Поки що найкраще відбиті друковані документи. Рукописні, найстаріші документи, і найновіші - комп'ютерні файли та документи на інших носіях інформації - у каталогах, зокрема в генеральному, як правило, відсутні. Тому ускладнюється пошук, а відтак знижується оперативність доведення інформації до читача.

Останнім часом ми націлилися на створення ЕК і думаємо, що нам вдасться реалізувати наші ідеї. Але доки відсутня повна комп'ютеризація, то в картковому каталозі мають бути зосереджені всі види документів, особливо новітні - на сучасних носіях інформації.

Дискусійною є проблема повноти відображення інформації про документ у картці чи бібліографічному записі в комп'ютерній формі (скороченій, розширеній, повній чи не зовсім повній). Якщо брати бібліографічний опис Бібліотеки Конгресу США і робити такий детальний опис, то це будуть величезні томи.

Найпростіший варіант, який у нас існував у картковому вигляді, - теж опис. Але коли ми намагаємося здійснювати пошук не просто за автором, а тематичний чи проблемний, то виявляється, що й там описи не завжди були повними. Наприклад, нещодавно треба було знайти найновіші видання НАН України, і ми зіткнулися з тим, що в каталогах (ні в картковому, ні в електронному) не відображено саме академічні видання. Отже, є проблема повноти і рівня повноти опису та відбиття в каталожних картках існуючих у бібліотеці документів.

Каталоги - це система, призначена забезпечити організаційну цілісність одночасного функціонування генерального, систематичного, предметного, галузевого, спеціалізованих каталогів. Але й тут є розбіжність, немає єдиної концепції, концентрованого інформаційного матеріалу про самі каталоги.

Каталог - багатофункціональне явище. Він має виконувати інформаційне, довідкове, пошукове, пізнавальне, культурно-просвітницьке і, нарешті, меморіальне призначення. Господарі каталожного «царства» повинні одночасно забезпечити всі ці його функції.

Звичайно, ефективність роботи каталогів, підвищення їхнього пізнавального рівня може забезпечити лише повнота відображення, оперативне, постійне внесення нових рубрик, понять науки, зокрема й бібліотечної. Це також глибина деталізації у відбитті, особливо в предметних каталогах.

У бібліотеках України користуються, в основному, системами ББК та УДК. ББК дуже деталізована у глибину, УДК - менше. Потрібно обговорити такі деталі, як відсилки - всередині одного каталогу чи між каталогами, адже це питання точності відображення в каталожних матеріалах, карточках чи в бібліографічних описах. Багато неточностей з псевдонімами й криптонімами. Часто виходить так, що плутають навіть авторів і одному присвоюють доробок іншого. Те ж саме відбувається з назвами організацій, які часто змінюються, з перекладами іноземних прізвищ чи передачею українських прізвищ російською мовою і навпаки. Або візьмемо поширені прізвища. Зараз у нас актуально подавати лише ім'я і прізвище, це ніби відповідає історичним традиціям, європейській концепції, а з точки зору пов-

* Доповідь, прочитана на Міжнародній науковій конференції «Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек».

ноти відображення і пошуку автора краще давати, якщо відомо, всі складові.

Є проблеми видання і перевидання документів давньою українською чи старослов'янською мовами. Вони або перекладалися й видавалися, або просто видавалися майже без змін, змінювалася тільки перша чи остання сторінки. І знову пошук. Той ми документ знаходимо, чи не той? Чи нововиданий точно відповідає тому документові, який ми шукаємо, чи ні?

Правила каталогізації з часом змінюються. Як врахувати ці зміни в утворенні й підтримці функціонування каталогів, щоб не наплутати й не погіршити інформаційний пошук? Це питання підтримки функціонування всієї системи каталогів зводиться, в основному, до точності відображення документів у каталогах і повноти, а все це разом - підвищення пізнавальної, інформативної ролі каталогів. Проблема інформаційно-пошукового апарату, інформаційно-пошукової мови заявлена в багатьох доповідях і повідомленнях. Активне її обговорення на конференції має сприяти такому забезпеченню функціонування каталогу, щоб швидко знайти документ у каталозі, а потім у сховищі.

Наступна проблема - ББК чи УДК. Що краще - багатство класифікаційних систем чи їх уніфікація? Звичайно, уніфікація полегшує пошук і т.ін. У найближчому майбутньому уніфікація значною не буде, і навпаки - матеріальні та фінансові можливості, досвід і традиції породжуватимуть «багатство» класифікаційних систем, отже і треба вчитися працювати з ними.

Щодо *електронного каталогу* спостерігаємо дві тенденції: спрощення опису і створення електронного каталогу та його збагачення.

Курс на спрощення навряд чи доцільний, оскільки надалі пошук розширюватиметься, вимагатиме прискорення. Коли доведеться здійснювати тематичний

пошук чи пошук у глибину, то спрощення електронного каталогу, мабуть, не виправдає себе і навіть шкодитиме.

Актуальні також питання мовного забезпечення і транслітерації іншомовних текстів, іншомовних понять і прізвищ тощо. Їх можна подавати лише в оригіналі, але в нас дуже мало поліглотів. Східні мови в оригіналі будуть доступні лише одиницям.

Можна робити транслітерацію, але при незнанні мов це мало допоможе. Краще було б, все-таки, давати переклад назви і вихідних даних українською мовою, а для цього потрібні спеціалісти-мовники.

Якщо ми хочемо, щоб наші каталоги були в Internet, інформація пізнавалася і використовувалася за кордоном, а це імідж у майбутньому, а, можливо, й гроші - то це знову ж таки питання мовного забезпечення. У світі, на жаль, дуже мало хто, крім української діаспори, знає нашу мову, і, напевне, не скоро буде так, що нею широко послуговуватимуться, отже, інформацію про фонди наших бібліотек довести до світової громадськості буде нелегко. Аби були можливості - організаційні, кадрові й фінансові - то ми створили б каталоги трьохмовні - українська, російська і, скажімо, англійська. Тоді наша інформаційна база була б доступна всьому світові. Це - імідж бібліотеки, імідж бібліотечної науки, а ще й економічні можливості. Але і кадрові, і фінансові, і технічні проблеми тут великі. Ми маємо прагнути, щоб сказати про себе більше, повніше й зрозуміліше для іноземної аудиторії.

На часі й обговорення питань корпоративного електронного каталогу, зведеного стандарту бібліографічних описів, конвертації каталогів, створених на різних системах. При цьому не забуватимемо, що каталоги - це одночасно й пам'ятки історії культури в цілому, і нашої бібліотечної справи зокрема.

Виступ О.Онищенка на заключному засіданні

Спілкування колег, професіоналів завжди і корисне, і радісне. Воно утверджує значущість та необхідність конкретної справи, якоюсь мірою підносить особистий статус працюючого в даній галузі. Впевнений, що й наша конференція допомогла нам закріпитися в думці щодо важливості та непересічності бібліотечної справи і, зокрема, каталогізаційної.

Завданням цього форуму був глибокий аналіз комплексу теоретичних, організаційних, практичних питань каталожного господарства і вироблення його сучасних концептуальних засад. Як нам удалося це реалізувати - судити вам. Особисто я вважаю, що не всі позиції охоплено, але в цілому конференція дала стимул, підсилила практичний інтерес до каталожної стратегії.

Ідея конференції: каталоги - інформаційне ядро бібліотек. Їхня роль в інформатизації суспільства зростатиме, і тому завдання в цій царині будуть ускладнюватися та урізноманітнююватися, набувати нових форм.

Традиційне уявлення про роль і значення каталогів у бібліотечній, інформаційній справі уже не повністю відповідає потребам сьогодення, тим більше - грядучим

процесам. Отже, настав час переглянути усталене бачення каталогів, визначити аспекти розширення їх завдань, можливостей і функцій. Бібліотеки будуть змушені дедалі більше концентрувати увагу на інформаційній діяльності, інформаційному забезпеченні нових структур - і державних, і недержавних.

Звісно, що і в період комп'ютеризації та створення комп'ютерних каталогів карткові каталоги не застаріють, не щезнуть. Необхідність їх безперечна. Тривалий час доведеться поєднувати і нові, і традиційні процеси. Крім того, ми не знаємо, як вестимуть себе електронні каталоги під час тривалої експлуатації. Ми вже вивчили паперові карткові каталоги, знаємо, що вони існуватимуть 100, 300 чи й більше років, залежно від паперу. А яка тривалість зберігання інформації на нових носіях - невідомо, як і те, яка небезпека чекає електронні каталоги у випадку аварій, миттєвого зникнення електроенергії. Тому потрібний дубляж, запас тощо. Не скоро також буде переведено всю інформацію з карткового каталогу в електронний. Ретроспективна каталогізація, комп'ютеризація «вниз» дійде не скоро, тому